

Amasya İlahiyat Dergisi – Amasya Theology Journal

ISSN 2667-7326 | e-ISSN 2667-6710

Aralık / December 2019, 13: 323-355

Fransa'nın Alsace-Moselle Bölgesi Devlet Okullarında Din Eğitimi*

Religious Education in Public Schools of Alsace-Moselle in France

Turgay Gündüz

(Sorumlu Yazar / Corresponding Author)

Dr. Öğr. Üyesi, Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,

Din Eğitimi Anabilim Dalı

Assistant Professor, Bursa Uludağ University, Faculty of Theology,

Department of Religious Education

Bursa, Turkey

tgunduz@uludag.edu.tr

orcid.org/0000-0001-8019-4009

Merve Kılınç

(Bağımsız Araştırmacı / Independent Researcher)

Metz, Moselle - France

kilinc.merve0357@gmail.com

orcid.org/0000-0002-5909-5185

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 17 Temmuz / July 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 10 Ekim / Oktober 2019

Yayın Tarihi / Published: 30 Aralık / December 2019

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Aralık / December

Sayı / Issue: 13 **Sayfa / Pages:** 323-355

* Bu makale, ikinci yazar tarafından hazırlanan ve Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim dalında yürütülen bir yüksek lisans teziyle ilgili bir kısım verilere dayalı olarak yazılmıştır / This article was developed from a Master's thesis study written by the second author conducted at the Department of Philosophy and Religious Studies, Institute of Social Sciences, at Bursa Uludağ University, Bursa-Turkey.

Atıf / Cite as: Gündüz, Turgay - Kılınç, Merve. "Fransa'nın Alsace-Moselle Bölgesi Devlet Okullarında Din Eğitimi [Religious Education in Public Schools of Alsace-Moselle in France]". *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 13 (December 2019): 323-355.

<https://doi.org/10.18498/amailad.593403>.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Amasya University, Faculty of Theology, Amasya, 05100 Turkey. All rights reserved. <https://dergipark.org.tr/amailad>.

Religious Education in Public Schools of Alsace-Moselle in France

Abstract

In France, where religion and state are strictly separated from each other with its own sense of secularism, the education system is structured in line with this understanding, and accordingly religion and beliefs are not included in the public education system. Alsace-Moselle in France, however, is an exception. Although located within the borders of France today, Alsace-Moselle differs, because of its own specific political and religious history, from other regions of France in terms of religious educational approaches and practices. In this study which data were collected through a literature review, we have investigated the reasons for the privilege in favor of religious education in the public schools of Alsace-Moselle, the legal basis of religious education and teaching, the approaches or models of religious education, and the status of members of various religion and beliefs, particularly of Muslims, in terms of rights and freedoms in the context of religious education. The article concludes that religious education in public schools is confessional and compulsory in a way that includes the right to an exemption under certain circumstances. General organization and financing of religious education are being provided by the state. The privileges in religious education are limited to the statutory cults (cultes statutaire), not included Islam and the other religions and beliefs, due to the historical legacy of the region and the existing legal rights and limitations.

Summary

In France, where religion and state are separated from each other with a unique understanding of secularism, the education system is structured in line with this understanding, and religion and beliefs are not included as a core subject in the formal education system. The Alsace-Moselle region of France, however, is an

exception. This region, where religious education is compulsory in public schools, differs from other regions of France in terms of religious education approaches and practices. This study aims to study religious education in public schools in Alsace-Moselle, and seeks answers to the following questions: what is the historical background of the privilege of this region in favor of religious education? What is the legal basis of religious education in public schools in this region? Which models or approaches do religious education take? What is the main structure of the religious education program regarding its purpose and content? What is the status of various religious groups, especially Muslims, regarding opportunities for religious education in public schools? The data obtained in this study, which was carried out through survey and literature review in qualitative research design, was analyzed through historical and descriptive analysis. The data on the content of religious education programs in public schools were obtained by examining documents prepared by official bodies or institutions authorized to represent the state. The article first examines the historical background that laid the groundwork for the unique status of Alsace-Moselle in terms of religious education in public schools. Subsequently, it reveals the legal basis for religious education. The paper explores which approaches to and aims of religious education adopted in schools and for what purposes and in which context religious education is structured in programs. Through historical analysis, the authors also explore the reasons for the unique situation of religious education in public schools in the region. Finally, the article investigates the status of various religious groups regarding the possibility of benefiting from religious education services in schools.

The results of the research indicate that the legal basis of religious education in public schools in Alsace-Moselle went back to the agreement of July 15, 1801, called Concordat. The Falloux law of March 15, 1850, which includes regulations on religious education, also provides exceptional opportunities for recognized religions/sects. Although a law adopted in 1905 separated the church and state affairs in France, the Alsace-Moselle region was not exposed to the possible adverse effects of the said regulation on religious education, because it was under German rule the then. Therefore, in this period, the same privilege continued in favor of religious education. The effects of this historical past of the region in favor of religious education continue in the present day.

Today, religious education in the primary (*élémentaire*), secondary (*collège*), and high schools (*lycée*) in Alsace-Moselle are compulsory. It is carried out in a confessional approach, which aims to educate the members of the religion that is taught and to strengthen the beliefs of children towards the religion they belong to. This approach allows each student to learn his/her religion and belief from a

teacher who is a holder of that belief. In this approach, students are taught other religions as well as their own religions, but other religions or denominations are presented from the perspective of their own religions/sects. Religious education in public schools is organized and funded, in general, by the state. The state pays salaries of religious education teachers of the recognized cults. However, the content of religious education is determined by the relevant religious parties and put into practice after the approval of the state officials. Representatives of each religion/sect are responsible for conducting their own religious instruction. The state has the right to oversee the prepared religious education program. With the education law enacted on March 14, 2008, weekly teaching time in primary schools was determined as 24 hours, one hour of which was devoted to compulsory religious education. It has been decided that, in the last three years of elementary school, one-hour time can be added to the religious education course if certain conditions are met.

Today, although a confessional approach has been adopted in the primary, secondary, and high schools of Alsace-Moselle, for reasons such as secularization, religious pluralism, decline in religious instruction, and the risk of children becoming involved in radical religious movements, local laws are gradually being adapted to new conditions, and in this context, inter-confessional (interconfessionnel) religious education courses are now available in some school programs. However, the processing of religious education in accordance with the inter-confessional approach is subject to the approval of the religious authorities. In the Alsace-Moselle region, there are only four cults (religions/denominations) that have the privilege of state-funded religious education in schools: Catholicism, Calvinism, Lutheranism, and Judaism. Since the opportunities offered by the state are limited to these cults, students belonging to religious groups other than these four cult members cannot benefit from the opportunity to receive religious education at school. Finally, although a relatively positive attitude was adopted in the Alsace-Moselle region concerning religion-state relations, likely due to the strict French interpretation of secularism, it is also seen that, from time to time, new legal regulations have been made which restrict the religious rights and freedoms of religious groups in the minority, and consequently, prohibit the wearing of clothes or signs that show the religious belonging of the students in public schools.

Keywords: Religious education, France, Alsace-Moselle, Religion and secularism, Religious instruction.

Fransa'nın Alsace-Moselle Bölgesi Devlet Okullarında Din Eğitimi

Öz

Kendine özgü laiklik anlayışıyla din ve devletin kesin hatlarla birbirinden ayrıldığı Fransa'da, eğitim sistemi de bu anlayış doğrultusunda yapılmış, din ve inançlara resmi eğitim sistemi içerisinde yer verilmemiştir. Ancak, Fransa'nın Alsace-Moselle bölgesi bunun istisnası sayılabilir. Günümüzde Fransa'nın sınırları içerisinde yer almasına rağmen, kendine özel tarihi geçmişi dolayısıyla bu bölge, din eğitimi yaklaşım ve uygulamaları bakımından Fransa'nın diğer bölgelerinden ayrılmaktadır. Literatür incelemesi yoluyla verilerin toplandığı bu çalışmada; Alsace-Moselle bölgesinin, devlet okullarında din eğitimi lehine sahip olduğu ayrıcalığın hangi nedenlere dayandığı, bu bölgede din eğitiminin yasal dayanaklarının neler olduğu, hangi din eğitimi yaklaşım veya modellerinin benimsendiği, din eğitimi bağlamında hak ve özgürlükler açısından farklı din veya inanç mensuplarının, hususen Müslümanların, durumlarının ne olduğu sorularına yanıtlar aranmıştır. Bu araştırma neticesinde, Alsace-Moselle bölgesindeki devlet okullarında din eğitiminin, muafiyet hakkını da içerecek tarzda, zorunlu ve mezhebe/dine dayalı olduğu, genel organizasyonu ve finansmanının devlet tarafından yapıldığı, din eğitimi alanında tanınan ayrıcalıkların devlet tarafından kabul edilen (culte statutaire) dört kült ile sınırlı olduğu, bölgenin kendine has tarihi geçmişi ve günümüzde cari olan yasal hak ve sınırlılıklar dolayısıyla İslam ve diğer din ve inançları kapsamadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kavramlar: Din eğitimi, Fransa, Alsace-Moselle, Din ve laiklik, Din öğretimi.

Giriş

Din, insanlık tarihi kadar eski ve tüm çağlarda toplumsal gerçekliği aşikâr olan bir olgudur. Çoğu zaman din, toplumların ve ülkelerin yönetiminde etkin bir ol oynamış, devlet, siyaset, eğitim gibi pek çok alanla adeta bir koalisyon oluşturmuştur. Fransa'da bu koalisyon 1905 yılına kadar devletin yönetim biçiminde dahi etkilerini devam ettirmiştir. Bu tarihten sonra Fransa laik bir yönetim tarzını benimseyerek din ve devlet işlerini birbirinden ayırmıştır. Fransa'ya ait bütün bölgelerde geçerli olan bu uygulama ile birlikte laiklik, yalnızca devlet yönetimi ve siyaset alanlarında etkisini göstermekle kalmayıp, eğitim alanını da kuşatır hale gelmiştir. Ancak, 1871 yılından önce Fransa'ya ait olan Alsace ve Moselle bölgeleri, 1871-1918 yılları arasında Almanların hâkimiyeti altında buldukları için söz konusu laiklik uygulamasının etkilerine aynı

düzeyde maruz kalmamıştır. Dolayısıyla din ve devlet ayrımı bu bölgelerde Fransa'da olduğu gibi katı ve birbirini dışlayıcı tarzda yaşanmamıştır. Almanya ile Fransa arasında geçen uzun ve yorucu bir savaşın ardından 1918 yılında bu bölgeler yeniden Fransa topraklarına dâhil edilirken Almanya'nın kontrolünde olduğu dönemde sahip olduğu yönetim sistemi ile ilgili bazı haklar korunmuş ve özel bir statü ile Fransa'nın hâkimiyetine girmiştir. Bu özel statü, genel olarak eğitim, özelde ise din eğitimi alanında Alsace-Moselle bölgesinde farklı anlayış ve uygulamaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Fransa katı laiklik uygulamasının olduğu ve devlet okullarında din öğretimine izin verilmediği bir ülke olarak tanınmaktadır. Hem yabancı literatürde¹ hem de Türkiye'de Fransa'da din eğitimi konusunda çok sınırlı sayıda çalışma yapılmıştır.² Ancak aynı topraklar içinde yer almasına rağmen, din eğitimi yaklaşım ve uygulamaları bakımından Fransa'nın diğer bölgelerinden fark edilir bir şekilde ayrılan Alsace-Moselle hakkında hiçbir çalışma yapılmış değildir. Özel statüsüne rağmen, laiklik ilkesinin uygulanmasına ilişkin ara ara yinelenen talepler dolayısıyla din eğitimi bu bölgede halen sıcak bir gündem konusu olmaya devam etmektedir. Dolayısıyla Alsace-Moselle bölgesinin, devlet okullarında din eğitimi lehine sahip olduğu ayrıcalığın nasıl bir tarihsel seyir içinde geliştiği ve ne tür yasal dayanaklara sahip olduğu, bu bölgede hangi din eğitimi yaklaşım veya modellerinin benimsendiği, amaç ve içerik bakımından din öğretimi programlarının nasıl bir yapıya sahip olduğu, din eğitimi hizmetlerinden yararlanma imkân ve fırsatları bakımından farklı din veya inanç mensuplarının, hususen Müslümanların, durumlarının ne olduğu halen cevap bekleyen sorular olmaya devam etmektedir. Nitel araştırma deseninde tarama ve literatür

¹ Claude Demissy, "Religious Education in Public Schools in 'Lorraine and Alsace' (France)", *Researching RE teachers: RE teachers as researchers*, ed. Cok Bakker - Hans-Günter Heimbrock (Münster: Waxmann, 2007), 139.

² Ahmet Kavas, "Fransa'da Dinî Kurumlar ve Din Eğitimi", *Avrupa Birliği Sürecinde Dinî Kurumlar ve Din Eğitimi* (İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 2006), 111-128; Mustafa Köylü, "Batı Ülkelerinde Din Eğitimi: Genel Bir Bakış", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/4 (2017): 223-245; Zahit Aksu, "Laik Fransa'da Din Eğitiminin Genel Statüsü", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (30 Haziran 1975): 219-222; Mehmet Bahçekapılı, "Fransa'da Laiklik, İslam, Müslümanlar ve Din Eğitimi Politikaları", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 6/6 (2018): 11-50; Muhammed Esat Altıntaş, "Batı Avrupa'da Özel Müslüman Okullarının Karşılaştıkları Sorunlar: İngiltere, Hollanda ve Fransa Örneği", *Değerler Eğitimi Dergisi* 13/30 (2015): 69-103.

incelemesi yoluyla gerçekleştirilen bu çalışmada elde edilen veriler tarihsel ve betimsel analize tabi tutularak yukarıdaki sorulara cevaplar aranmıştır.

Makalede öncelikle Alsace-Moselle'in din eğitimi ve öğretimi açısından farklı statüsüne zemin hazırlayan tarihsel arka plana dikkat çekilerek, din eğitim ve öğretimin hukuki dayanakları tespit edilmiş; daha sonra okullarda din eğitiminin hangi model ve yaklaşımların benimsendiği ve programlarda din eğitiminin hangi amaçlara dayalı olarak ve nasıl bir içerikle yapılandırıldığı incelenmiştir. Devlet okullarında din eğitimi konusuyla ilgili bilgiler, resmi organlar veya devlet nezdinde temsil yetkisine sahip kurumlar tarafından hazırlanan dokümanlar incelenmek suretiyle elde edilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili hem akademik çalışmalar hem de yerel basın yayın organlarında yer alan tartışmalar incelenerek farklı bakış açıları tespit edilmiştir. Bölgedeki devlet okullarında din eğitimi konusunda günümüzde yaşanan özel durumun nedenleri ise konuyla ilgili tarihsel incelemeler yoluyla açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak, okullarda din eğitimi hizmetlerinden yararlanma imkân ve fırsatları bakımından farklı din veya inanç mensuplarının durumu sorgulanmıştır.

1. Tarihsel Arka Plan

Alsace-Moselle; Bas-Rhin, Haut-Rhin ve Moselle adlı Fransız yerleşim bölgelerini temsil etmek için kullanılan bir unvandır.³ Bu bölgede din-devlet ilişkisi ve din eğitiminin tarihsel arka planı incelendiğinde üç safhanın önemli olduğu görülür: 1918 yılına kadarki dönem, 1918 ile 1945 yıllar arası ve 1945 sonrası dönem.

1789 Fransız ihtilalinin ardından kilisenin devlet üzerindeki hâkimiyeti sona ermiş, ancak ilan edilen İnsan ve Vatandaş Hakları bildirgesi ile dinî özgürlük teminat altına alınmış, 15 Mart 1850 tarihli eğitim yasası ile de din ve ahlak eğitimi ilköğretim (primaire) programına dâhil edilmiştir.⁴ 1870'deki Fransız-Prusya Savaşının ardından, daha sonraları Alsace-Moselle adıyla anılacak olan bölgeler Alman hâkimiyetine geçince 18 Nisan 1871 tarihinde kabul edilen bir kararname

³ François Roth, *Alsace-Lorraine: Histoire d'un Pays Perdu, de 1870 à Nos Jours* (Paris: Tallandier, 2016), 11.

⁴ Fransa Milli Eğitim Bakanlığı, "Loi Relative A L'enseignement du 15 Mars 1850" (1850), Article 23, <https://www.education.gouv.fr/cid101199/loi-relative-a-l-enseignement-du-15-mars-1850.html&xtmc=bourse&xtnp=1&xtr=8>.

ile okullarda din dersleri bütün öğrenciler için zorunlu hale getirilmiş,⁵ din öğretmenleri artık devlet memurları olarak kabul edilmeye başlanmıştı. Bu süreçte; Alman vatandaşlığına geçmek isteyenlere kolaylık gösterilmesi, resmi eğitim dilinin Almanca'ya dönüştürülmesi ve dolayısıyla, *kateşizm** derslerinin Almanca yapılması vb. çeşitli uygulamalarla Alman devleti bölge insanı üzerindeki nüfuzunu artırmıştır.⁶ Alsace-Moselle bölgesinin 1871-1918 yılları Almanların yönetiminde geçirdiği yaklaşık yarım asra yakın bir süre, din-devlet ilişkileri, din eğitiminin genel eğitim sistemindeki yeri, devlet okullarında din eğitimi, vs. gibi hususlarda bölge insanının daha ılımlı bir anlayış geliştirmesine ve bu doğrultuda bir yaşayışı benimsemesine zemin hazırlamıştır.

1918'de I. Dünya savaşının sona ermesinin ardından Fransa'nın tekrar Almanya ile giriştiği savaş, Alsace-Moselle bölgesinin yeniden Fransız topraklarına katılmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak, bölge halkının Alman yönetiminde din eğitimi alanında uzun yıllardır sahip olduğu vatandaşlık hakları ile Fransa'daki cari haklar arasında bir uyumsuzluk söz konusuydu. Bu bölgede uygulanan eğitim-öğretimin dilinden, okulların mezhep odaklı yapılanmalarına; okullarda görevli personelin dinî aidiyetlerinin aleniyetinden, öğretmenlerin formasyonuna kadar pek çok konuda Fransız yasaları ve uygulamalarından farklılaşan yönleri bulunmaktaydı.⁷ Eğitim-öğretim dili gibi bir kısım problemler yasal düzenlemelerle kısa sürede çözülürken, diğer bir kısmında ise yerel halkın talepleri doğrultusunda, bölgeye özel bazı yasal ayrıcalıklar tanınması yoluna gidilmişti. Genel eğitim sistemi içerisinde dinin yeri, devlet okullarında din eğitiminin mahiyeti, benimsenen din eğitimi model ve

⁵ Jean-Luc Hiebel, "Le Statut Scolaire Local de 1870 À nos jours," *Revue des Sciences Religieuses* 85/85/4 (October 1, 2011): 497.

* *Kateşizm (catechism)*, İngilizce ve Almanca'daki kullanımlarında "Hıristiyan doktrininin mücmel ve muhtasar özeti" anlamına gelmektedir. Latince kökeni itibarıyla çocuklara veya Hıristiyan olmayan kimselere Hıristiyanlığın temel esaslarının öğretimini ifade eden bir anlama sahiptir. XVI. Yüzyılda matbaanın icadıyla birlikte Hıristiyan inancının temel esaslarını soru-cevap şeklinde içeren metinlere verilen isim olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. M.C. Bryce, "Catechism", *Harper's Encyclopedia of Religious Education*, ed. Iris V. Cully - Kendig Brubaker Cully (Harper & Row, 1990), 101-103.

⁶ Yves Bisch, *Ecoles d'Alsace: Les Leçons de l'Histoire* (Mulhouse: Ed. du Rhin, 1996), 131.

⁷ Bisch, *Ecoles d'Alsace: Les Leçons de l'Histoire*, 135.

yaklaşımları bu ayrıcalıklı konular arasında yer almaktaydı.⁸ 1940 yılında II. Dünya savaşının meydana gelmesiyle birlikte, Alsace-Moselle bölgesi Hitler tarafından kuşatılmış ve neticede bu bölge Almanların yeniden hâkimiyeti altına girmiştir. Ancak Almanların bölge üzerindeki hâkimiyeti ancak 5 yıl kadar devam edebilmiş ve Fransa'nın bölgeyi tekrar ele geçirmesiyle 1945 yılında sona ermiştir.⁹

1945'teki II. Dünya savaşının ardından Alsace eyaletini tekrar kendi topraklarına dâhil eden Fransa, yerel eğitim mevzuatını 1940 yılından önceki haline çevirdi. Bu tarihten itibaren Konkordato¹⁰ tekrar yürürlüğe girince devlet dinleri finanse edebilme imkânına sahip olmuştur.¹¹ Fransa ile Almanya arasında gel-gitlerin ardından halen Fransa'ya ait bir bölge olmasına rağmen Alsace-Moselle'in, genelde din-devlet ilişkileri özelde ise örgün eğitimde din öğretimi bakımından hususi bir statüye sahip olmasında, tarihsel şartların yanı sıra bölge insanının ısrarlı demokratik taleplerinin yadsınamaz bir etkisinin olduğunu belirtmek gerekir.

2. Alsace-Moselle Bölgesinde Devlet Okullarında Din Eğitimi

Fransa'nın diğer eyaletlerinde din eğitimi kapsamında okul programlarında ayrı bir ders yer almamaktadır. 15 Mart 1850 tarihinde çıkarılan eğitim yasası ile *ahlak ve din öğretimi (l'instruction morale et religieuse)* ilköğretim (l'enseignement primaire) programına dâhil edilmişken, 1880'lerin başında eğitimi laikleştirmek amacıyla Jules Ferry tarafından hayata geçirilen reformlar çerçevesinde çıkarılan 28 Mart 1882 tarihli ilköğretim yasası ile bu içerik *ahlak ve vatandaşlık öğretimi (l'instruction morale et civique)* şekline dönüştürülmüştü. 6-13 yaş arası çocuklar için ilköğretimin zorunlu hale getirildiği bu yasa ile din eğitimi okul programından çıkarıldığından devlet okullarında hafta içi bir günün,

⁸ Jules Senger - Paul Barret, *Bismarck chez Jules Ferry: Le Problème Scolaire en Alsace et en Lorraine, Le Régime Confessionnel, Le Bilinguisme*, [Réed.]. (Paris: EDIMAF, 2001), 78.

⁹ Bisch, *Ecoles d'Alsace: Les Leçons de l'Histoire*, 180.

¹⁰ Konkordato (Concordat): Papalık ile egemen bir devlet arasında imzalanan, Katolik Kilisesi ile devletin her ikisini de ilgilendiren konulardaki ilişkileri belirleyen kanuni bir düzenleme, antlaşma. 1789 Fransız ihtilalinin ardından ilk konkordato 1801'de Papalığı temsilen VII. Pius [VII. Pie] ile Fransız Devleti'ni temsilen Napolyon Bonapart arasında imzalanmış ve 1905'e kadar yüzyılı aşkın süre boyunca Kilise ile Fransız Devleti arasındaki ilişkileri belirleyen yasal düzenleme olmuştur. Daha ayrıntılı bilgi için bk. J. Leflon, "Concordato of 1801 (France)", *New Catholic Encyclopedia*, ed. Berard L. Marthaler (Washington, D. C.: Thomson Gale, 2003).

¹¹ Bisch, *Ecoles d'Alsace: Les Leçons de l'Histoire*, 197.

isteyen velilerin çocuklarını okul dışında bir din eğitimi kurumuna gönderebilmeleri için tatil günü olarak belirlenmesi hükme bağlanmıştı.¹² Eğitimin laikleştirilmesi kapsamında birbiri ardına yasal düzenlemelerin yapıldığı bu yıllarda Alsace ve Moselle bölgesi Almanya'nın yönetimi altında olduğundan söz konusu reformların negatif etkilerine maruz kalmamış ve din eğitimi, ayrı bir ders olarak bu bölgedeki devlet okullarının eğitim programlarında yer almaya, Fransa'nın diğer eyaletlerinden farklı olarak, bu bölgedeki kamu okullarında zorunlu bir ders olarak okutulmaya devam etmiştir. Devlet okullarında din eğitimi zorunluluğunun, sadece devlet tarafından tanınan kültürlere uygulanıp diğerlerine uygulanmamasının eşitlik ilkesine ve insan haklarına aykırı olduğu vb. itirazlarına rağmen bu uygulamaya halen devam edilmesi, bölgenin yukarıda sözü edilen tarihsel arka planından kaynaklanan¹³ bir kısım yasal düzenlemelere ve bu doğrultuda benimsenen din eğitimi model ve yaklaşımlarına dayanmaktadır.

2.1. Din Eğitiminin Yasal Dayanakları

Alsace-Moselle bölgesi ilköğretim okullarında din eğitimi mezhebe/dine dayalı bir yaklaşımla yapılmaktadır.¹⁴ Mezhebe/dine dayalı din eğitimi yaklaşımının yasal zemini 15 Temmuz 1801 tarihinde Fransa ile Katolik Kilisesi arasındaki ilişkileri düzenleyen ve 1905 yılına kadar yürürlükte kalan Konkordato adlı anlaşmaya kadar geri gider.

Doğrudan din eğitimi ile ilgili düzenlemeleri ihtiva eden başka bir yasa 15 Mart 1850 tarihli Falloux yasasıdır. Bu yasa ile kamu okullarında din eğitimine imkân tanınması yanında, yerel yönetim tarafından tanınan dinlere/mezheplere (Katoliklik, Kalvinizm, Luteryanizm ve Yahudilik) mensup öğrencilerin kendi din veya mezheplerine göre eğitim alabilmeleri için özel okul açılması izni verilmişti. Bununla birlikte bu tür

¹² Fransa Milli Eğitim Bakanlığı, "Loi sur L'enseignement Primaire Obligatoire du 28 Mars 1882" (1882), <https://www.education.gouv.fr/cid101184/loi-sur-l-enseignement-primaire-obligatoire-du-28-mars-1882.html>; Fransa Milli Eğitim Bakanlığı, Loi Relative A L'enseignement du 15 Mars 1850.

¹³ Ahmet T. Kuru, meselenin sadece tarihi gerçeklerle açıklanamayacağını, bölge ile ilgili bu istisnanın korunmasının Muhafazakâr Katoliklik ile dışlayıcı laikler arasındaki anlaşmazlıkların bu durumun devamını sağladığını ifade etmektedir. Bk. Ahmet T Kuru, *Pasif ve Dışlayıcı Laiklik - ABD, Fransa ve Türkiye* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi, 2011), 115.

¹⁴ Jean-paul Willaime, "L'Enseignement Religieux à l'école publique dans l'Est de la France: une Tradition entre Délivrescence et Recomposition", *Social Compass* 47/3 (September 19, 2000): 383.

T. GÜNDÜZ & M. KILINÇ / Religious Education in Public Schools of Alsace-Moselle in France | 333
okullarda verilecek din eğitiminin devletin denetim ve kontrolü altında olmaları da hükme bağlanmıştı.¹⁵

1905'te kabul edilen bir kanun ile Fransa'da kilise ile devlet işleri birbirinden ayrılmış, ancak 1871-1918 yılları arasında Almanya'nın hâkimiyeti altında olduğu için Alsace-Moselle bölgesi söz konusu yasal düzenlemenin etkilerine maruz kalmamıştır.¹⁶

Günümüzde Alsace-Moselle bölgesinde uygulanan yerel eğitimle ilgili yakın dönemdeki başka bir yasal düzenleme 14 Mart 2008'de yürürlüğe giren eğitim yasasıyla yapılmıştır. Bu yasada bazı maddeler¹⁷ özel olarak bu bölgedeki okullarda yapılan eğitim öğretimi düzenleyici hükümleri ihtiva etmektedir. Buna göre, ilköğretim okullarında haftalık öğretim süresi 24 saat olarak belirlenmiş, bu sürenin bir saati zorunlu din eğitimine ayrılmıştır. Öğrenci velilerinin talebine bağlı olarak, öğretmen ve personel temini gibi gerekli koşulların sağlanması durumunda Akademi Rektörü'nün¹⁸ kararı ile ilkokulun (élémentaire) son üç yılında din dersine bir saat daha ilave edilebileceği belirtilmiştir.¹⁹

Halen, Alsace-Moselle bölgesinde devlet tarafından verilen din dersi imtiyazına sahip olan yalnızca dört kült (din/mezhep) bulunmaktadır. Bunlar 15 Mart 1850 Falloux yasası ile bu imtiyazı elde eden Katoliklik, Kalvinizm, Luteryanizm ve Yahudiliktir. Bunlara "culte statutaire" yani yasal kültler de denilmektedir.²⁰ Devlet okullarında öğrenim görmekte olan öğrencilerin inanç özgürlükleri ve din eğitimi ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli bütün önlemlerin alınması yasal

¹⁵ Bk. Michel Lustig, *Statut Local d'Alsace-Moselle et Valeurs Républicaines* (Paris: EDIMAF, 2000), 123–126; Ahmet T. Kuru, *Secularism and state policies toward religion: The United States, France, and Turkey* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 142.

¹⁶ Kuru, *Secularism and state policies toward religion: The United States, France and Turkey*, 111.

¹⁷ Bk. Fransız Cumhuriyeti, "Code de l'Éducation (Dernière Modification le 31 Mars 2019)", 2019, D. 481-2, D.481-3, D.481-4, D.481-5 ve D.481-6, https://www.legifrance.gouv.fr/telecharger_pdf.do?cidTexte=LEGITEXT000006071191.

¹⁸ Akademi rektörü, aynen üniversite rektörleri gibi, bilimsel, kültürel ve mesleki mahiyet arz eden kamu kurumlarında, ilgili yasada belirlenen koşullar çerçevesinde yükseköğretimden sorumlu olan Bakanı temsil ederler. Bk. "Code de l'Éducation (Dernière Modification le 31 Mars 2019)", Article L222-2.

¹⁹ Fransız Cumhuriyeti, "Code de l'Éducation (Dernière Modification Le 31 Mars 2019)", Article D.481-2.

²⁰ Franck Fregosi, "L'Islam en Terre Concordataire", *Revue Hommes et Migrations*, 1209 (1997): 41.

334 | T. GÜNDÜZ & M. KILINÇ / Fransa'nın Alsace-Moselle Bölgesi Devlet Okullarında Din Eğitimi güvence altına alınmıştır.²¹ Ancak bu imtiyaz, sadece devlet tarafından tanınma statüsüne sahip din ve mezheplerle sınırlıdır.

Öğretim kademeleri itibariyle bakıldığında anaokullarında din dersi gönüllü öğretmenler tarafından verilmekte iken, ilkokullarda din dersleri ya tanınan kültürlerin kültür bakanı ya gönüllü bir öğretmen, ya söz konusu din veya mezhebin temsilcisi ya da kültürlerin yetkin olarak tanımladığı bir din görevlisi tarafından verilmektedir.²² Din eğitimi verebilecek olan öğretmenlerin belirlenmesi ise, hem öğretmenlerin, hem de ilgili dinî otoritelerin isteğine bırakılmış, ancak belirlenen kişilerin Akademi Rektörü tarafından da onaylanması şartı getirilmiştir.²³ Din eğitimi öğretmenlerinin maaşları veya ders ücretlerinin de devlet tarafından ödenmesi hükme bağlanmıştır.²⁴

İlköğretimde din dersleri zorunlu olsa da bu dersleri almak istemeyenlere belli şartlar altında muafiyet hakkı tanınmıştır.²⁵ Yasal temsilcilerinin taleplerini sözlü veya yazılı olarak okul idaresine iletmeleri halinde, din dersinin muadili konumundaki Ahlak Eğitimi (Enseignement Moral) dersini almaları şartıyla, 10 Ekim 1936 tarihli kararnamenin 6.

²¹ Bk. "Code de l'Éducation", Article: L.141-3.

²² Francis Messner et al., *L'enseignement Religieux à l'École Publique* (Strasbourg: Oberlin, 1998), 15.

²³ Fransız Cumhuriyeti, "Code de l'Éducation (Dernière Modification Le 31 Mars 2019)", Article D.481-3.

²⁴ "Code de l'Éducation (Dernière Modification Le 31 Mars 2019)", Article D.481-4.

²⁵ "Code de l'Éducation (Dernière Modification Le 31 Mars 2019)", Article D.481-5. İlkokul (élémentaire) ve ortaokul (collège) da zorunlu din eğitimi olsa da, muafiyet hakkı tanındığı için özellikle Alsace bölgesinde din derslerine katılımın her geçen yıl düştüğü ilgili çevreler tarafından sürekli dile getirilen bir husustur. Élise Descamps'a göre 2018 yılında Alsace'da ilkokul öğrencilerinin %50'si, ortaokul öğrencilerinin %28'i ve lise öğrencilerinin ise sadece %10'u bu dersleri almakta ve her on yılda bir bu oranda 2 puanlık bir düşüş yaşanmaktadır. Bk. Élise Descamps, "Un Cours d'Éducation Interreligieuse à l'École Divise Metz et Strasbourg", *La Croix*, April 2018, <https://www.la-croix.com/Religion/Catholicisme/France/cours-deduction-interreligieuse-lecole-divise-Metz-Strasbourg-2018-04-12-1200931210>. Bernard Gorce ise, 2010 yılında bu oranların ilkokul öğrencileri için %63, ortaokul öğrencileri için %30, liseliler için ise %14 olduğunu aktarmaktadır. Bk. Bernard Gorce, "Appel Contre l'Enseignement Religieux Obligatoire en Alsace-Moselle", *La Croix*, April 2016, <https://www.la-croix.com/Urbi-et-Orbi/Actualite/France/Appel-contre-enseignement-religieux-obligatoire-Alsace-Moselle-2016-04-06-1200751561>. Ayrıca bk. Jean-Marie Gillig, *Bilinguisme et Religion à l'École la Question Scolaire en Alsace de 1918 à Nos Jours* (Strasbourg: La Nuée bleue, 2012), 319.

maddesi ve 3 Eylül 1974 tarihli kararnamenin 12. maddesiyle tanınan bir hakla ilkokul öğrencileri din eğitiminden muaf olabilmektedirler.²⁶ Yani ilkokullarda din eğitiminin, bir nevi zorunlu-seçmeli dersler arasında yer aldığı söylenebilir.²⁷

Ortaokul (collège) ve lise düzeyinde de din dersleri zorunlu olmakla birlikte öğrenci velilerinin veya reşit yaştaki lise öğrencilerinin müracaatları halinde bu derslerden muaf olmaları sağlanmıştır. Din derslerini almak istemeyen ortaokul ve lise öğrencilerinin Ahlak Eğitimi (Enseignement Moral) dersini alma zorunluluğu bulunmaktadır. İlkokullarda çocuklarını din derslerinden muaf tutmak isteyen ebeveynlerin izledikleri prosedür bu okullarda da geçerlidir. Ebeveynlerin veya reşit durumdaki öğrencilerin form doldurarak veya dilekçe ile okul müdürlüğüne müracaat etmeleri gerekmektedir.²⁸

2.2. Benimsenen Din Eğitimi Model ve Yaklaşımları

Demissy'ye göre²⁹ Avrupa'da din öğretimi; A, B, C ve D olarak isimlendirilebilecek dört model ile yapılmaktadır. *A Modelinde*; baskın olan inanç okula müdahale eder ve din daha çok *catechesis* halini alarak öğrencinin inancını beslemeyi hedefler. Demokratik prensibe göre çoğunluğun inancına mensup olmayan öğrenciler bu dersten muaf olma hakkına sahiptirler. Bu öğrencilere devlet okulunda kendi inançlarına uygun bir din eğitimi alma hakkı tanınmamaktadır. *B Modelinde*; toplumda var olan farklı dinî gruplar kamu okullarında yer alan din eğitiminin sorumluluğunun tamamını üstlenirler. Öğrenciler bu okullardaki din derslerinden muaf olabilirler. Bazen din dersinden muaf olan öğrenciler Hümanist Etik dersi alırlar. *C Modeli*; din, Danimarka vb. ülkelerde olduğu gibi, mezheplerüstü/fenomenolojik bir yaklaşımla

²⁶ "Code de l'Éducation (Dernière Modification Le 31 Mars 2019)", Article D.481-3, 6; Fregosi, "L'Islam En Terre Concordataire."

²⁷ İlköğretim okullarında din eğitiminin zorunlu-seçmeli bir ders olması, bu dersten muafiyet için yazılı talepte bulunma gerekliliği ve din dersinden muafiyet durumunda Ahlak Eğitimi dersinin alınması zorunluluğunun olması aleyhine tartışmalar halen devam etmektedir. Katı laiklik taraftarı bazı sendikalar ve gruplar zaman zaman resmi kurumlara yaptıkları başvurularla talebe dayalı bir din eğitimi muafiyeti uygulamasına son verilmesini istemektedirler. Bk. Gorce, "Appel Contre l'Enseignement Religieux Obligatoire En Alsace-Moselle".

²⁸ Messner et al., *L'Enseignement Religieux à l'École Publique*, 106.

²⁹ Claude Demissy, *La Religion à l'École Publique: une Problématique à Partir de Considérations Européennes et Pédagogiques* (Lyon: Olivétan, 2007), 383.

336 | T. GÜNDÜZ & M. KILINÇ / Fransa'nın Alsace-Moselle Bölgesi Devlet Okullarında Din Eğitimi devlet okullarında diğer dersler gibi öğretim konusu yapılmaktadır. Son olarak *D Modelinde* ise din, ilgili diğer derslerin bir alt başlığı içerisinde demokratik ve bilimsel bir yaklaşımla bir olgu (fait religieux) olarak öğretim konusu yapılmaktadır.³⁰ Fransa, bunlar arasında D Modeli kategorisinde yer alırken, Alsace-Moselle bölgesi B Modeli kapsamına daha uygun düşmektedir.

Bu iki model arasındaki temel fark, B Modelinin benimsendiği ülke ya da bölgelerde din öğretiminin dinî gruplar tarafından organize edilmesi ve dinî temsilci veya otoritelerin kamu okullarında görev üstlenmeleridir. Oysa D modeli kategorisinde, din öğretimi okullarda ayrı bir ders olarak işlenmez, yalnızca Tarih, Coğrafya, Edebiyat, Felsefe gibi bazı derslerde dinî bir olgu olarak ders konusu yapılır.

Alsace-Moselle bölgesinde kamu okullarında din eğitimi bizzat tanınan kültürlere sorumluluğu altında verilmiştir. İlk ve orta öğretim düzeyi devlet okullarında, öğretilen dinin mensuplarını yetiştirmeyi, çocukların mensup oldukları dine yönelik inançlarını güçlendirmeyi amaçlayan, her öğrencinin kendi din ve inancını kendi dinine mensup bir öğretmenden öğrenmesi sağlanan mezhebe dayalı (*confessionnel*) eğitim modeli benimsenmiştir.³¹

Din dersleri mezhebe dayalı olarak tasarlandığı için sınıflar öğrencilerin dinî inançlarına göre ayrılmaktadır. Bu modelde, diğer dinler hakkında da bilgiler verilmekte, ancak diğer din veya mezheplerin öğretimi, inanılan dinin/mezhebin bakış açısıyla öğretim konusu yapılmaktadır. Ancak okulda din eğitiminin amacının özgür ve sorumlu bir bireyin yetişmesine katkı sağlamak olduğuna, dolayısıyla bu dersin kilisedekinden farklı olarak, bilgi ve değerleri kültürel, dinî ve inanç

³⁰ Demissy, *La Religion à L'école Publique: Une Problématique À Partir de Considérations Européennes et Pédagogiques*, 383-384.

³¹ Strasbourg Akademisi Büyük Doğu Akademi Bölgesi'nce yayımlanan Sophie Bejean imzalı 20 Haziran 2017 tarihli "2017-2018 öğretim yılı ilkokullarda din eğitiminin organizasyonu" konulu bir genelgede aynen şu ifadeler yer almaktadır: "L'enseignement religieux est par nature confessionnel." Yani, din eğitimi tabiatı icabı mezhebe dayalıdır. Bk. Strasbourg Académie, "20 Haziran 2017 tarihli genelge" (2017), 1.

bakımından çoğulcu demokratik bir toplumla uyumlu bir şekilde aktarmayı amaçladığına vurgu yapılmaktadır.³²

Günümüzde Alsace-Moselle bölgesinin okul statüsüne bakıldığında ilkokul, ortaokul ve lise düzeyinde devlet okullarında (ilkokul, ortaokul ve liselerde) mezhebe dayalı olan bir yaklaşım benimsenmiş olsa da sekülerleşme, dinî çoğulculuk, din derslerine katılımdaki düşüş ve çocukların radikal dinî akımlara kapılma riski gibi nedenlerle yerel yasalar tedricen yeni şartlara uyarlanmakta ve bu çerçevede bazı okullarda artık mezhepler arası (interconfessionnel) din dersleri de yapılabilmektedir.³³ Ancak din eğitiminin mezhepler arası modele uygun bir şekilde işlenmesi dinî otoritelerin onayına bağlanmıştır.³⁴

Ana okullarda ise bir nevi mezhepler/dinler arası (interreligious) din eğitimi denilebilecek bir model uygulanmaktadır.³⁵ Öğrenciler küçük yaşta olmaları nedeniyle mezhepler ve dinler hakkında ayrıntıya girilmemekte, yalnızca bütün din ve kültürlerin birleştiği inanış ve davranış kuralları derslerde öğretmenler tarafından ele alınmaktadır.³⁶

³² Diocèse de Metz, "Le Cours de Religion en Ecole Élémentaire", erişim: 06 Nisan 2019, <http://metz.mt.ecclesial.fr/wp-content/uploads/sites/19/2016/04/Finalites-de-Enseignement-religieux-a-lecole-primaire-1.pdf>.

³³ Messner Francis, "Quelles Evolutions Religieuses en Droit Local?", http://www.conseil-etat.fr/tacaac_str/content/download/54990/487027/versi, 3-4. (02.01.2018).

³⁴ Strasbourg Académie, 20 Haziran 2017 tarihli genelge, 1.

³⁵ Messner et al., *L'enseignement Religieux à l'école Publique*, 15.

³⁶ Messner ve Wanda Alberts gibi bazı araştırmacılar "mezhepler/dinler arası (interreligious/ interconfessional) din eğitimi" kavramını "herkes için din eğitimi (RE for all)" ya da ayrıştırıcı olmayan (non-separative) din eğitimi anlamında kullanmaktadırlar. Bk. Messner v.dğr., *L'enseignement religieux à l'école publique*, 15; Wanda Alberts, *Integrative Religious Education in Europe* (Berlin, Boston: De Gruyter, 2007), 1.

Eğitim Kademesi	Din Eğitimi Yaklaşımı	Zorunlu/ Muaf	Alternatif Ders	Müfredatı Hazırlama Zorunluluğu
Anaokul	Mezhepler Arası (<i>Interconfessionnel</i>)		Yok	---
İlkokul	Mezhebe dayalı (<i>Confessionnel</i>)	Zorunlu	Var, katılım zorunludur, dersin adı "Ahlak Eğitimi" dir	Kült-devlet işbirliği
Ortaokul	Mezhebe dayalı	Zorunlu	Var, katılım zorunludur, dersin adı "Ahlak Eğitimi" dir	Kült-devlet işbirliği
Lise	Mezhebe dayalı	Zorunlu	Var, katılım zorunludur, dersin adı "Ahlak Eğitimi" dir	Kült-devlet işbirliği

Tablo 1: Alsace-Moselle Bölgesi Devlet Okullarında Din Eğitimi

2.3. Amaç ve İçerik İtibariyle Devlet Okullarında Din Öğretimi

Alsace-Moselle Bölgesi devlet okullarında mezhebe dayalı bir din eğitimi yaklaşımı benimsendiğine göre, din eğitiminin içeriğinin de genel anlamda nasıl olacağı tahmin edilebilir. Bununla birlikte, çok kültürlü, çok dinli, çok mezhepli bir toplum yapısı içerisinde bu modelin nasıl uygulandığı, hangi toplumsal hassasiyetlere riayet edildiği ve hangilerinin göz ardı edildiği, dinî hak ve özgürlükler ile dinî farklılıklarla birlikte ortaya çıkan birbiriyle çatışan taleplerin nasıl karşılandığı, vb. hususlar ayrıca merakı celp eden ve cevaplandırılması gereken türden sorulardır.

Her şeyden önce ifade etmek gerekir ki devlet okullarında din eğitiminin amaçları genel eğitimin amaçlarıyla uyumluluk arz edecek bir niteliğe sahiptir. Din eğitiminin genel olarak organizasyonu ve finansmanı devlet tarafından yapılmaktadır.³⁷ Ancak din eğitiminin içeriği, ilgili dinî

³⁷ Christian Starck, "Éducation Religieuse et Constitution", *Revue française de droit constitutionnel* 53/1 (2008): 21.

tarafarla belirlenmekte ve devletin ilgili birimlerinin onayından sonra uygulamaya konmaktadır. Din dersinin amacını, özlü bir şekilde bir cümle ile ifade etmek gerekirse, öğrencilere kendi dinleri hakkında bilgi vermektir. Dolayısıyla öğrencilerin okulda dinî uygulamaları yerine getirmelerini sağlamak okulda din dersinin asıl amacı değildir. Ayrıca din dersi, genel bir din kültürü dersi de değildir. Bununla birlikte bazı derslerde diğer dinler ve inançların tanıtımları da yapılmaktadır.³⁸

Tarafsızlık, devletin okullarda benimsediği temel bir ilkedir. Dolayısıyla devletin öğretimi yapılan dinler ve mezhepler arasında olabildiğince tarafsız davranması, yani birinden veya diğerinden yana bir tavır almaması esastır. Mezhebe dayalı din eğitimi yaklaşımı bu esaslar çerçevesinde uygulanmaktadır. Gerek din eğitiminin organizasyonu ve gerekse içeriğinin belirlenmesinde, “devletlerin asıl görevi vasi olmaktır: bu sayede din eğitimi kamu düzenini etkilemez ve en önemlisi insanların barış ve hoşgörü içinde yaşamalarını sağlar.”³⁹ ilkesi esas alınmaktadır.

Din eğitiminin içeriği “dinî otoritelerle karşılıklı uzlaşya dayalı olarak idari talimatlar” ile belirlenmektedir. Din eğitimi programı devletin belirlediği genel esaslar, yani Fransız Milli Eğitiminin genel amaçları çerçevesinde, ilgili dinî çevrelerce belirlenmektedir. Dinî otoriteler din derslerini organize edip kamu otoritelerine sunmakla yükümlüdürler. Ayrıca her dinin temsilcileri kendi din dersinin yürütülmesinden sorumludur. Devlet ise hazırlanan din eğitimi programını inceleme hakkına sahiptir. Eğer kamu otoritesi bazı içeriklere itiraz ederse, yalnızca iki tarafın anlaşmaları içerikler programa dâhil edilmektedir. Sonunda uzlaşya varılan programın uygulanması sırasında denetimi devlet tarafından görevlendirilen müfettişler tarafından yapılır.⁴⁰

İlkokullarda uygulanan Katolik din dersi müfredatı, öğrencinin kendi dininin önemli özelliklerini ve temel metinlerini bilmesi, sembollerini tanınması, dinî gün ve bayramlarını bilmesi ve geleneklerini öğrenmesi, dinî sanatların başlıca alanlarını keşfetmesi, yaşamın büyük sorularına ve dinler tarafından verilen cevaplara ilgi duyması, diğer

³⁸ Conseil de la Communauté Marocaine à l'Étranger, *Islam en Europe: Formation des Cadres, Éducation Religieuse et Enseignement du Fait Religieux: Actes du Colloque International, Strasbourg, 29 et 30 mars 2010* (Rabat: Editions Marsam, 2011), 36.

³⁹ Starck, “Éducation Religieuse et Constitution”, 28.

⁴⁰ Conseil de la Communauté Marocaine à l'Étranger, *Islam En Europe: Formation Des Cadres, Éducation Religieuse et Enseignement du Fait Religieux: Actes du Colloque International, Strasbourg, 29 et 30 Mars 2010*, 37.

340 | T. GÜNDÜZ & M. KILINÇ / Fransa'nın Alsace-Moselle Bölgesi Devlet Okullarında Din Eğitimi
dinlere açık ve başkalarının inançlarını ana hatlarıyla tanınması, birlikte bir yaşam için gerekli olan insanî ve dinî (Hıristiyan) değerlerini kazanması gibi belli başlı temalar içermektedir.⁴¹

Bu ana temalar ekseninde, ilkökul 1. ve 2. sınıf (CP ve CE1) ders kitaplarındaki resim, hikâye, gelenek-görenekler ve bayramlar aracılığıyla öğrencilerin, insanların hayatında Tanrı'nın yerini keşfetmeleri; 3. ve 4. sınıflarında ise kendi yöntemleriyle Tanrı'yı arayan karakterleri keşfetmeleri amaçlanmaktadır. Bu çerçevede Hz. Âdem'den Hz. İsa'ya kadar, peygamberleri tanımaları hedeflenmektedir.⁴²

Ortaokul (collège) düzeyinde Katolik din öğretimi programları incelendiğinde; 1. sınıfta kendini tanıma ve başkalarına saygı duyma, kutsal kitapların yol göstericiliği, kutsal sayılan günlerin anlamı, mitler ve gerçekler dünyası; 2. sınıfta bir toplum içinde yaşamının gerekleri, büyüme ile birlikte gelen özgürlük ve sorumluluk, daha adil ve herkesi kucaklayan bir dünya yaratmak; yaratılış, bilim ve iman; değerleri, sembolleri ve ritüelleriyle diğer dinler ve Hıristiyanlık konuları yer almaktadır. Hayat ve anlam araştırmacısı ve kâşifi olmak, inananların önderi olarak Hz. İbrahim, İsa'nın hayatı, İncil ve ilk dönem Kilise tarihi, dinler tarihinde önemli araştırmacı şahsiyetler başlıkları da 3. sınıf konuları arasında yer almaktadır. 4. Sınıfta ise birbirini ve başkalarını anlamak, yaşam, farklı kültür, din ve inanca sahip insanlar birlikte yaşamak, her zaman ve her yerde dayanışma içinde hareket etmek vb. konuların önemli başlıklar olduğu görülmektedir.⁴³

Lisedeki din öğretimi programı ise, genel olarak, öğrencilerin kendi kimliklerini ve başkalarınınkini daha iyi tanıyabilmeleri için gerekli bilgileri edinmelerini, kendisinin ve başkalarının dinî inançlarını keşfetmek suretiyle onlara karşı saygıyı geliştirmeyi hedeflemektedir. Ayrıca cehalete ve dinlerin yanlış anlaşılmasına karşı eleştirel bakış açısı geliştirmek, nefret söylemine ve hoşgörüsüzlüğe karşı diyalog ve tartışma alanları oluşturmak, bilme ile inanma arasındaki ilişkinin ve varoluşun anlamını fark ettirmek de yine bu programın kazandırmayı hedeflediği beceriler arasında yer almaktadır.⁴⁴

⁴¹ Diocèse de Metz, Le Cours de Religion en Ecole Élémentaire, 2.

⁴² Diocèse de Metz, Le Cours de Religion en Ecole Élémentaire, 2.

⁴³ Rectorat de Strasbourg, "Le Cours de Religion en Collège", 2011, 2, http://acteurs.uepal.fr/public_files/file/circdos33_college.pdf.

⁴⁴ Rectorat de Strasbourg, "Le Cours de Religion en Lycée", 2011, 1, http://acteurs.uepal.fr/public_files/file/circdos33_lycee.pdf.

Lisede uygulanan Katolik din eğitimi programında lise 1. sınıfta gencin insanı, başka bir ifadeyle, geleceğin sorumlu bir bireyi olarak kendini ve başkalarını tanınması; 2. sınıfta, tanımları, kutsal metinleri, önemli şahsiyetleri, değerleri, ritüelleri, kutsal günleriyle Yahudilik, İslam, Budizm ve diğer Doğu dinlerini tanınması; agnostisizm, ateizm, dinî aşırılık (extremism) vb. gibi dinî soruların yakından ilişkili olduğu düşünce sistemleri hakkında malumat sahibi olması; 3. sınıfta ise özgürlük, dayanışma, sorumluluk, bağışlayıcılık, ümit vs. temel değerleri kavraması; dünyaya geliş, engelli olarak yaşama, yaşlanma ve ölüm gibi varoluşsal ve etik sorular üzerinde düşünerek cevaplar vermesi temel konular arasında yer almaktadır.⁴⁵

Protestanların ilkokul hazırlık ve 1. sınıf (CP, CE1) programlarında dinî ve kültürel varlığın görünen yönü, *Eski Ahit* ve *Yeni Ahit*'teki hikâyeler, dinler arası ilişkiler, varoluşsal ve etik konular gibi ana başlıklar bulunmaktadır. Bu aşamada öğrencinin çocuğun içinde yaşadığı dünyayı keşfederek hikâyeler, şarkılar, resimler aracılığıyla Tanrı ve İsa hakkında konuşabildiğimizi fark etmesi; arkadaşları arasında, ailesinde Katolik, Protestan, Müslüman, Yahudi ve herhangi bir dine inanmayan insanların olduğunun farkına varması amaçlanmaktadır. Bu arada, ailesinin de az çok bir dinî bir gelenek içinde yer aldığını öğrenmesi ve bunun dışındaki diğer inanç veya inançsızlık formlarına saygı duymayı öğrenmesi hedeflenmektedir. Ayrıca öğrencinin bu dönemde hayatın çeşitli safhalarında karşılaşılan doğum, ayrılık, davranış değişikliği gibi bazı varoluşsal meseleleri, mutlu veya mutsuz olma, kendini güvende veya endişeli hissetme, kabul edilme ya da reddedilme gibi belli başlı insani deneyimlerden söz edebilir hale gelmesi beklenmektedir. İlkokul 2., 3. ve 4. sınıf (CE2, CM1, CM2) programında ise öğrencinin; Yahudi-Hristiyan kültürünün belli başlı dönüm noktalarını tanımlayabilmesi, *Eski Ahit* ve *Yeni Ahit*'teki hikâyeleri ve belli başlı karakterleri keşfetmek suretiyle Kutsal Kitap bilgisini sürekli geliştirmesi, tek tanrılı üç dini tanınması ve belli yönleriyle karşılaştırması; kendi deneyimlerinden, okudukları kitaplardan, hikâyelerden ve karşılaştıkları durumlardan hareketle ortaya çıkan anlam sorunlarını kutsal kitaba ve hümanist açıklamalara dayalı olarak, görüş çeşitliliğine saygı çerçevesinde cevaplandırması istenmektedir. Bunun yanı sıra, öğrencilerin kendi durumları ve tercihleri hakkında görüşlerini belirtmelerine izin verilerek eleştirel düşünme

⁴⁵ Rectorat de Strasbourg, Le Cours de Religion en Lycée, 2.

becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Genel olarak ifade etmek gerekirse; ilkököl programı ile öğrencinin içinde yaşadığı toplumdaki hâkim kültür, çoğunluğun dinî inançlarına referans teşkil eden kutsal kitap, mevcut mezhepler / dinler arası ilişkiler ve günlük hayat içinde sıklıkla karşılaşılan varoluşsal ve etik konular hakkında farkındalık oluşturması amaçlanmaktadır.⁴⁶

Ortaokulda (collège) Protestan din dersi programında da, dinin görünen yönünü ifade eden hâkim kültür; kutsal kitaptaki hikâyelerin kendi bağlamları içerisinde ders konusu yapılmasını ifade eden hâkim kutsal metin; tek Tanrılı diğer dinleri konu edinme anlamında hâkim dinler arası konular; sanat ve din konusuna yer veren hâkim sanat; öğrencinin hayatı ve dayanışma, biyoetik ve ölüm gibi konu ve sorunların tartışıldığı hâkim varoluşsal konular ve etik gibi ana temalar yer almaktadır.⁴⁷ Ortaokullardaki Protestan din dersi programında ilkesel olarak, din kültürünün sadece geçmişten ibaret olmadığını vurgulandığı görülür. Hristiyanlıkla ilgili dinî metinlere tarihsel yaklaşım, Hristiyanlık tarihi ve dinler tarihi bu programın bütünleyici bir parçası olmasına rağmen, bunların biraz daha ötesine geçilerek, daha büyük farklılıkların görülmesi hedeflenmektedir. Kaynak metinlere kadar gitme, etik ve varoluşsal sorulara yer verme de Protestan din kültürünün bir parçası addedilir. Bu programın diğer önemli bir özelliği disiplinler arası, yani interdisipliner oluşudur. Bu ise din eğitiminin, ortaokul programı içerisinde kendisine ayrılan bir yerle sınırlı olmadığı, Tarih, Coğrafya, Fransızca vb. gibi derslerde her öğretmenin uygun bağlamlarda yeri geldiğinde önemle vurgulamaları gereken bir konu olarak görüldüğü anlamına gelmektedir.⁴⁸

Ortaokul 1. sınıf (Sixième) Protestan din dersi programı, genel olarak, dinin zaman ve uzamdaki izleri ve işaretleri, Kutsal Kitab'ın kaynağı, dinî bir değer olarak kardeşlik sevgisi, insanı birey olarak olduğu gibi kabul etmek gibi konuları içermektedir. 2. sınıf (cinquième) programı, mit nedir ve mistik hikâyelerin keşfi, İncillerdeki farklı hikâyelerden

⁴⁶ UEPAL, "Enseignement Religieux Protestant en Alsace-Moselle: Programmes de Culture Religieuse (école élémentaire, ollège collège, lycée)" (2010), 5-6, https://www.uepal.fr/wp-content/uploads/2018/12/programme_culture_religieuse_UEPAL.pdf.

⁴⁷ Rectorat de Strasbourg, "Le Cours de Religion en Collège", 2.

⁴⁸ UEPAL, "Enseignement Religieux Protestant En Alsace-Moselle: Programmes de Culture Religieuse (École Élémentaire, Ollège Collège, Lycée)", 7.

hareketle tarihsel bir kişilik olarak Hz. İsa, küllere ait dinî musiki, mimari ve mekânlar, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'ın ortaya çıkışı, bireyler arasında eşitlik ve ayrımcılığa karşı mücadele gibi konu başlıklarından oluşmaktadır. 3. sınıf (quatrième) programı, nedenleri ve sonuçlarıyla Protestan Reformasyonu, Hıristiyanlığın temel metinleri, Reformasyondan günümüze resimler ve karikatürler, modern dünya ile yüzleşen Hıristiyanlık, Yahudilik ve İslam, insan haklarının menşei ve zamanlaması; 4. sınıf (troisième) programı ise, dinî azınlık ve hareketler, Kutsal Kitap ile ilgili çoklu okumalar, günümüzde görünen ile dinî doktrin arasındaki bağlantılar; coğrafi bölgeler, gelişme ve fundamentalizm; ırkçılık, anti semitizm gibi konu başlıklarından oluşmaktadır.⁴⁹

Lise dönemine ait Protestan din dersi programı incelendiğinde, 1. sınıfta (seconde), dinler ve şahsi kimlik ana teması altında; öteki ile karşılaşma, dinleme ve saygı duyma; Tanrı'nın kendi suretinde yarattığı konuşan bir varlık olarak kendini tanıma; anlam arayışı, mutluluk sorunu, acı çekme ve ölüm, hayatta başarı, geliştirilmesi gereken değerler konularına yer verildiği görülmektedir. 2. sınıfta (première) dinler ve toplumlar ana teması altında, dinî olgunun ne olduğu; bir dinî kültüre, geleneğe bağlanma, çağdaş dünyanın ifade biçimleri içerisinde dinî referansların çokluğunu tanıma, Fransa'daki dinler ve dinler arası ilişkiler, sekülerizm, sekülerleşme ve Fransız toplumunda dinlerin yeri, Avrupa'da sekülerizm ve vatandaşlık, dinler ve bilim konuları yer almaktadır. Yaşamın sınırları, insan bedeninin durumu, dünyamızın geleceği, kiliselerin rolü, Kuzey-Güney arasındaki ilişkiler, dünyada az gelişmişlik ve açlık, belli başlı ekolojik sorunlar, yurt dışında yaşama ve misafirperverlik etiği, insan haklarına saygı, Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu, çalışmanın anlamı, sosyal hayat, vatandaşlık ve seçimlere iştirak gibi konular ise Lise son sınıfta (terminale) çağımızın meydan okumaları ana teması altında yer almaktadır.⁵⁰

Katolik ve Protestan din eğitimi programlarının genel bir karşılaştırması yapılmak istenirse iki program arasında şu hususlar dikkat çekmektedir:

⁴⁹ Rectorat de Strasbourg, "Le Cours de Religion en Collège", 2; UEPAL, "Enseignement Religieux Protestant En Alsace-Moselle: Programmes de Culture Religieuse (École Élémentaire, Ollège Collège, Lycée)", 7-9.

⁵⁰ Rectorat de Strasbourg, "Le Cours de Religion en Lycée", 2.

•Katolik din eğitimi programı ile öğrencinin dinin önemli özelliklerini ve temel metinlerini öğrenmesi ve dinî (Katolik) değerleri kazanması hedeflendiği; Protestan din eğitimi programında ise dinî veya kültürel varlığın daha çok görünen yönü ders konusu yapıldığı, öğrencilerin diğer dinleri ve din mensuplarını anlamalarına yönelik bir din eğitimi hedeflendiği,

•Katolik din eğitiminin, Kutsal metin ve dinî gelenek merkezli bir eğitimi öncelediği, buna karşın, Protestan din eğitiminin birey/insan/toplumu merkeze alan bir anlayışa daha yakın olduğu,

•Katolik din eğitimi, kendi din ve inançları hakkında eleştirel düşünmeye daha kapalı iken, Protestan din eğitiminin dinler ve inançlar hakkında eleştirel düşünmeye görece daha açık olduğu,

•Son olarak, Katolik din eğitiminin bir amaç (dinî bir gereklilik) olarak görüldüğü, Protestan din eğitiminin ise, bir amaç olmaktan ziyade, günümüz insanının (dünyevi) mutluluk ve refahı için araç olarak telakki edildiği söylenebilir.

Yahudi din dersi programına bakıldığında ortaokulda Yahudi tarihi, Kutsal Kitap tarihi, Yahudi toplumunun tarihini dönemler halinde öğretimini esas almakta, bu öğretim programının öğrencilerin kendilerini geçmiş günümüzle ilişkili olarak konumlandırmalarına öncülük etmesi beklenmektedir. Ayrıca programda, Yahudiliğin neliği, Tanrı düşüncesi, inanç ilkeleri gibi temel tanımlar yanında Yahudi literatüre giriş, Talmud sonrası literatüre giriş, zaman ve mekân içerisinde Yahudilik gibi konular yer almaktadır.⁵¹ Lise programında ise, Yahudilerin özgürlüklerine kavuşmaları, Haskalah, anti semitizm, diğer büyük dinlerle karşılaşma, modern Yahudi düşüncesi ve Yahudi felsefesine giriş konuları 1. sınıf (seconde) programında yer almaktadır. Lise 2. sınıf (première) programı, Siyonizm, Fransa'da Yahudiler, ulusal sosyalizmin doğuşu, İkinci Dünya Savaşı sırasında Yahudilere yönelik soykırım ve Yahudilerin kaderi, savaş sonrasında Yahudi toplumunun yeniden doğuşu ve bağımsız İsrail devletinin kuruluşu, Yahudi mistisizmine giriş konularını içermektedir. Lise son sınıfta ise Yahudilikte Mesih beklentisine dair dogmalar ve düşünceler, Yahudi ahlakı, bilim ve siyaset gibi konu başlıkları bulunmaktadır.⁵²

⁵¹ Rectorat de Strasbourg, "Le Cours de Religion en Collège", 2.

⁵² Rectorat de Strasbourg, "Le Cours de Religion en Lycée", 2.

Alsace-Moselle bölgesinin bazı liselerinde din dersi işlenmemektedir. Devlet bu liseler ile diğerleri arasında negatif bir ayrımcılık oluşmaması için din derslerinin yerine geçici olarak “Les Heures d’Accueil et d’Animation (Karşılama ve Etkinlik Saatleri)” derslerini sunmaktadır. Bu dersler eğitim programlarında haftalık bir ya da iki saat olarak yer almaktadır. Böyle bir uygulamanın amacı dileyen öğrencilerin din eğitimini keşfetmelerini sağlamaktır.⁵³

Bunların dışında, 2015 yılı itibariyle ortaokul ve liselerde, “Kültürel ve Dinî Uyanış (L’Éveil Culturel et Religieux)” isimli yeni bir ders uygulamaya konmuştur. Bu dersler, tamamen bir veya birkaç öğretmenin inisiyatifıyla oluşturulabilmekte, başöğretmen ve ilgili dinî otorite tarafından onaylandıktan sonra açılabilir. Kimi zaman bu dersler teknik okullarda, diğer din dersleri seçilmediği için açılmadığından, öğrencilerin aldıkları tek dinî niteliği haiz bir ders olmaktadır. “Kültürel ve Dinî Uyanış” derslerinde öğrenciler dinî aidiyetlerine göre ayrılmayıp aynı sınıfta ders yapmaktadırlar.⁵⁴ Programlarında bu derse yer veren bazı okullar din ve vicdan özgürlüğüne aykırı hareket etmiş olmamak için, iki ay sonra isteyene dersten muafiyet hakkı tanımaktadırlar. Diğer bir kısmı ise okul müfredatıyla bütünleşik bir şekilde bu dersin bütün öğrenciler tarafından alınmasını şart koşmaktadırlar. Bu dersin programı incelendiğinde, konuların iki ana eksen üzerinde geliştiği görülmektedir. Bunlardan birincisi, büyük bir kısmı tek Tanrılı dinler üzere farklı dinler hakkında bilgi verilmesi, diğeri ise, etik ve varoluşsal soruların ders ve tartışma konusu yapılmasıdır.⁵⁵

Son olarak, devlet okullarında İslam ve resmi olarak tanınmayan diğer dinlerle ilgili müstakil dersler olmasa da, Edebiyat, Felsefe ve özellikle Tarih gibi bazı derslerin müfredatlarında monoteizm konu başlığı altında bilgiler verildiğini ilave etmekte yarar vardır. Bu derslerde din; toplumun bir unsuru, bir olgu olarak öğretim konusu yapılmaktadır. Bu tarz bir din öğretiminin kültürel, entelektüel ve vatandaşlıkla ilgili üç

⁵³ Michel Seelig, *Vous Avez Dit Concordat? Sortir Progressivement du Régime Dérogatoire des Cultes* (L’Harmattan, 2015), 85.

⁵⁴ Francis Messner, “Quelles Évolutions pour l’Enseignement Religieux en Droit Local ?,” accessed: January 2, 2019, http://www.conseil-etat.fr/tacaa_str/content/download/54990/487027/versi.

⁵⁵ Jean-Marc Meyer, “Un cours de Culture Religieuse à l’école. Démarche de l’Union des Eglises Protestantes d’Alsace et de Lorraine”, *Educatio: La Revue Scientifique de l’Éducation Chrétienne* 1 (2013): 6.

346 | T. GÜNDÜZ & M. KILINÇ / Fransa'nın Alsace-Moselle Bölgesi Devlet Okullarında Din Eğitimi amacı bulunmaktadır. Kültürel olarak, çocukların doğuya ait mirasın dinî boyutuna aşına olmaları; entelektüel olarak çağdaş dünyayı anlamaları; vatandaşlıkla ilgili olarak ise toplumu oluşturan farklı din ve kültürlerden bireylerin birbirlerini tanımaları hedeflenmektedir.⁵⁶

2.4. Din Eğitimi Hak ve Özgürlüğü Açısından Farklı Din / Mezhep Mensuplarının Durumu

Dinî aidiyetler açısından Alsace-Moselle bölgesi, Fransa'nın diğer bölgelerinden önemli ölçüde ayrışır. Bazı araştırma sonuçları halen bu bölgenin Fransa'nın en dindar yerleşim alanı olduğunu ortaya koymaktadır. Nüfusunun yaklaşık %70-75 gibi büyük bir çoğunluğunu Katoliklerin oluşturduğu ve %15'i aşkın bir oranda Protestan nüfusun yaşadığı bu bölge görece daha küçük oranlarda da olsa, Müslüman ve Yahudilerin de yoğun oldukları bir yerdir. Ayrıca %4-6 arasında bir Müslüman nüfusun varlığı tahmin edilmekte ve Müslümanlar arasında da Türkler önemli bir çoğunluğu oluşturmaktadır. Yahudilerin ise önemli oranda Strazburg şehrinde yaşadıkları bilinmektedir. Alsace-Moselle bölgelerinde daha çok Aşkenaz Yahudileri yaşamakta, Budistler, Ortodokslar, Yehova şahitleri gibi azınlık durumundaki diğer din ve mezheplere mensup olan insanlar ve hiçbir dinî inanca sahip olmayan topluluklara da yine bu bölge ev sahipliği yapmaktadır.⁵⁷

Alsace-Moselle bölgesi vatandaşlarına tanınan haklar, devlet okullarında öğrenim görmekte olan farklı dine mensup çocukların kendi dinlerine göre din eğitimi alma imkânı sunması yanında din adamlarının maaşlarının devlet tarafından ödenmesini de içermektedir. Bunların yanı sıra devlet, dinî topluluklara birtakım sosyal ve finansal destekler de sağlamaktadır. Fakat bütün bu haklardan yararlanabilmek için mensup olunan din veya mezhebin devlet tarafından bir kült olarak tanınıyor

⁵⁶ Mireille Estivalèzes, "Teaching about Islam in the History Curriculum and in Textbooks in France", *Journal of Educational Media, Memory, and Society* 3/1 (01 Mart 2011): 45. Tarih ders kitaplarında öğretilen İslam hakkında ayrıntılı bilgi için bk. aynı çalışma, 49-57.

⁵⁷ Bk. Anne-Laure Zwilling, "Eurel Religious Geography: France", accessed: April 23, 2019.

https://eurel.sciencesconf.org/conference/eurel/pages/EUREL_religious_geography_1.pdf; Fransız Kamuoyu Enstitüsü (IFOP), "Éléments d'Analyse Géographique de l'Implantation des Religions en France", 2006, 4, https://www.ifop.com/wp-content/uploads/2018/03/religions_geo.pdf; Ayrıca bk. Fregosi, "L'İslam En Terre Concordataire", 29.

olmasının gerekliliği, ilk bakışta oldukça demokratik ve adilane görünen bu yaklaşımın tüm vatandaşları içerecek ölçüde bir uygulamaya dönüşmesine izin vermemektedir. Dolayısıyla bu bölgede devlet tarafından tanınan Katoliklik, Kalvinizm, Luteryanizm ve Yahudilik dışındaki din ve mezhepler bu imkânlardan yararlanma hakkında sahip olamamaktadırlar. Hâlbuki bölgede bunların dışında din, cemaat, fırka ve kiliseler de bulunmaktadır.⁵⁸ Nüfus yoğunluğu bakımından bölgede Müslümanlar üçüncü sırada yer almalarına rağmen İslam dini devlet tarafından tanınan kültürler arasına girmiş değildir. Dolayısıyla Müslüman çocukları devlet okullarında kendi dinlerini öğrenme imkânı bulamamakta, tanınan kültürlere sağlanan imtiyazlardan gereği gibi istifade edememektedirler.

Devlet tarafından yürütülen yükseköğretim hizmetlerinin seküler ve herhangi bir siyasi, ekonomik, dini ya da ideolojik etkiden bağımsız, bilginin nesnelliliğini esas alan, farklı düşüncelere saygı gösteren bir yapıda olması yasal bir gereklilik olarak sunulmaktadır.⁵⁹ Ancak, yasaların yorumu ve uygulanmasında Alsace-Moselle bölgesinde dahi Fransa'ya özgü katı laiklik yorumunun etkisiyle özellikle azınlık durumundaki din mensuplarının dinî hak ve özgürlüklerini kısıtlayan yeni yasal düzenlemeler yapıldığı gözlenmektedir. Nitekim bu kapsamda devlet okullarında öğrencilerin dinî aidiyetlerini gösteren kıyafetler giymeleri veya birtakım işaretler takmaları yasaklanmıştır.⁶⁰ Dolayısıyla Müslüman kız çocuklarının okullarda başörtüsü takmalarına da izin verilmemektedir.

Müslümanlar sayı bakımından Yahudilerden daha fazla olmalarına rağmen tanınan kültür statüsüne hâlâ geçememiş olmaları üzerinde dikkatle durulması gereken bir husustur. Devlet tarafından tanınmamanın nedeni olarak Müslümanların devletin ilgili makamları ile bu hususta müzakere edebilecek temsil niteliğini haiz ulusal bir teşkilatlarının olmaması

⁵⁸ Hélène Halter, *Statut Public des Cultes en Alsace-Moselle et Principes Constitutionnels: La Compatibilité entre le Droit Culturel Hérité du Concordat et ses Articles Organiques en Alsace Moselle et les Principes Constitutionnels de Neutralité, de Laïcité et d'Égalité* (Université Lyon, 2007), 16.

⁵⁹ Bk. Fransız Cumhuriyeti, "Code de l'Éducation (Dernière Modification Le 31 Mars 2019)", Article, L141-6.

⁶⁰ Bk. Fransız Cumhuriyeti, "Code de l'Éducation (Dernière Modification Le 31 Mars 2019)", Article, L141-5-1.

348 | T. GÜNDÜZ & M. KILINÇ / Fransa'nın Alsace-Moselle Bölgesi Devlet Okullarında Din Eğitimi gösterilmektedir. Aynı nedenden dolayı Müslüman din görevlilerinin yetiştirilmesine yönelik faaliyetler de sorguya açık hale gelmektedir.⁶¹

İslam'ın tanınan bir kült olmamasının ortaya çıkardığı bu engel karşısında aileler kendi çocuklarının din eğitimi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için aile, cami ve diğer kuruluşlara başvurmak zorunda kalmaktadırlar. Devlet okullarında çocuklarının din eğitimi ihtiyaçları karşılanmayan Müslümanlar çareyi özel okullar açmakta aramaktadırlar. Fakat özel okul açmak çok da kolay olmayan bürokratik bir prosedüre tabi olduğundan bu yolla istenilen düzeyde din eğitimi ihtiyacının karşılanması da mümkün olamamaktadır. Hâlbuki Müslümanlar tanınan kült statüsüne kabul edilmiş olsalar, çeşitli finansal destek alabilme imkânına kavuşacaklar, din hizmetleri ve din eğitimi ile meşgul olacak personelin maaşları devlet tarafından karşılanabilecek ve bu öğretmenlerin devlet okullarında din dersi verebilmeleri resmen mümkün olabilecektir.⁶²

Müslümanların tanınan kült statüsüne geçememelerinin iki temel nedene dayalı olarak açıklanabileceği dile getirilmektedir. İlk ve en önemli olan neden, yerel hukuk metinlerinde tanınan kültürlerin "Katolik, Protestan ve Yahudi" dinleri olduğunun açık bir şekilde belirtilmiş olmasıdır. Hukuki metinlere bakıldığında, günümüzde Alsace-Moselle bölgesinde geçerli olan ve Katolik kültürünü tanınmış kült kategorisine taşıyan Konkordato ve organik maddelerin* bulunduğu görülür. Konkordato Papalık ile Fransız hükümeti arasında yapılan bir

⁶¹ Bérengère Massignon, "Laïcité et Gestion de la Diversité Religieuse à l'École Publique en France", *Social Compass* 47/3 (2000): 360.

⁶² Conseil de la Communauté Marocaine à l'Étranger, *Islam En Europe: Formation Des Cadres, Éducation Religieuse et Enseignement du Fait Religieux: Actes du Colloque International, Strasbourg, 29 et 30 Mars 2010*, 41-42. Genel olarak Batı Avrupa'da, özelde Fransa'da Müslümanlar tarafından açılan okullarda karşılaşılan sorunlar hakkında araştırmaya dayalı ayrıntılı bilgiler için bk. Altıntaş, "Batı Avrupa'da Özel Müslüman Okullarının Karşılaştıkları Sorunlar: İngiltere, Hollanda ve Fransa Örneği", 69-92.

* *Organik maddeler (les articles organiques)*; 8 Nisan 1802'de Napoléon Bonapart tarafından çıkarılan bir yasada mevcut 77'si Katoliklik, 44'ü Protestanlıkla ilgili olan maddeleri ifade etmektedir. Aynı zamanda Fransız Konkordatosu (French *Concordat*) olarak anılan *organik maddeler*, 1801'de imzalanan Konkordato sözleşmesi (*Concordat*) ile birlikte yayımlanmıştır. Bk. Georges Goyau, "The Organic Articles", *The Catholic Encyclopedia: An International Work of Reference on the Constitution Doctrine, Discipline and History of the Catholic Church.*, ed. Charles Herbermann (New-York: Robert Appleton Appleton, 1914), 1567-1568.

sözleşmedir.⁶³ Katoliklerin yanı sıra Protestan kültüne ilişkin de hukuki metinlerde organik maddeler bulunmaktadır. Bu maddelerin içeriğine bakıldığında reform kiliselerinin (Kalvinistler) ve Augsburg kilisesinin (Lutheryanlar) hukuki açıdan tanındığı belirtilir.⁶⁴ Yahudi dinine tanınan imtiyazların kaynağı ise I. Napolyon sayesinde gerçekleşmişti. Yahudi dininin organizasyonu 10 Aralık 1806 ve 17 Mart 1808 tarihli İmparatorluk dönemi kararnamelelerinin yürürlüğe girmeleriyle olmuştu.⁶⁵ Sonuç itibarıyla bu dinlerin tanınan kült haline gelmelerinin geçmişte ihdas edilen hukuki metinler sayesinde olduğu görülmektedir. Müslümanların ve diğer azınlık durumundaki inanç mensuplarının bölgedeki varlıkları ise çok daha sonraki dönemlerde ortaya çıktığından yeni bir yasal düzenlemenin yapılması gerekmektedir. Ancak, eskiden beri genel olarak Fransız devletinin böyle bir düzenlemeye sıcak bakmaması yanında özellikle 11 Eylül sonrası dönemde hızlı bir şekilde gelişen yabancı karşıtlığı, İslamofobi ve aşırı milliyetçilikle birlikte ortaya çıkan yeni konjonktürel şartlar bunu daha da zorlaştırmış görünmektedir.

İslam'ın tanınan bir kült statüsüne geçmemesinin ikinci nedeni ise, bölgedeki Müslümanları temsil etmeleri beklenen sivil kuruluşların iyi bir temsil gücüne sahip olamamalarıdır. Başka bir ifadeyle, genel olarak Fransa'da, özelde ise Alsace-Moselle bölgesindeki Müslümanlar, kendilerini devlet nezdinde temsil edecek güçlü bir sivil organizasyondan mahrum bulunmaktadır. Bu da Müslümanların din hizmetleri ve din eğitimi ile ilgili taleplerini devletin ilgili makamlarına etkili ve güçlü bir şekilde iletmelerine ve ısrarlı takiplerine izin ve imkân vermemektedir.⁶⁶ Fransa'da da Müslümanların, genel olarak diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, genellikle geçim derdiyle uğraşan işçi sınıfına mensup, eğitim düzeyi görece düşük bireylerden oluşması ve örgütlenmelerde Müslümanlar arasında etnik temelli bir ayrışma yaşanması, muhatap alınabilecek bir güç haline dönüşmelerine mani olan unsurlar arasında yer almaktadır. Bu da Müslümanların yerel eğitimin bir avantajı olan din

⁶³ Lustig, *Statut Local d'Alsace-Moselle et Valeurs Républicaines*, 13.

⁶⁴ Seelig, *Vous Avez Dit Concordat? Sortir Progressivement du Régime Dérogatoire des Cultes*, 26–27.

⁶⁵ Seelig, *Vous Avez Dit Concordat? Sortir Progressivement du Régime Dérogatoire des Cultes*, 28.

⁶⁶ Lustig, *Statut Local d'Alsace-Moselle et Valeurs Républicaines*, 31.

350 | T. GÜNDÜZ & M. KILINÇ / Fransa'nın Alsace-Moselle Bölgesi Devlet Okullarında Din Eğitimi eğitimi imkânlarından yararlanamamaları gibi olumsuz bir durumun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.⁶⁷

Devlet tarafından resmi olarak tanınan din ve mezheplerin din adamlarının devlet memuru statüsünde görevliler olarak kabul edilip atanmaları bizzat Cumhurbaşkanı veya vali tarafından yapılırken, Müslümanların da içinde bulunduğu diğer din ve mezhep mensupları, dinleri resmen tanınmadığı için diğerlerinin sahip oldukları bu haklardan mahrum olmaktadır.

Ayrıca, kendi cemaatlerinden uzak ve kenar mahallelerde dağınık halde yaşayan ve çocukları kamu okullarında okuyanlar için belli koşullar yerine gelmedikçe devlet herhangi bir din eğitimi programı uygulamakla yükümlü olmamaktadır. Resmi olarak tanınan kültür kategorisinde olsa dahi bir din eğitimi programının uygulanabilmesi için en az 5-7 öğrencinin bulunması ve bu öğrenciler arasında üç yıldan fazla yaş aralığı bulunmaması gerekmektedir. Bunlar bir din dersinin açılabilmesi için asgari olarak bulunması gereken koşullardır. Bir öğretim kurumundaki sayıları itibariyle azınlıkta kalan bu öğrencilere diğer din mensuplarına ait din derslerine katılmama hakkı tanınarak dinî özgürlüklerinin korunması yoluna gidilmektedir. Bu durumdaki öğrencilerin okul dışındaki dinî eğitimleri kendi ailelerinin ve dinî cemaatlerinin sorumluluğuna bırakılmaktadır.⁶⁸

Sonuç

Alsace-Moselle bölgesinin, 1789 tarihli Fransız ihtilaline kadar geri uzanan ve daha sonraları Fransa ile Almanya arasında yaşanan savaşların etkisiyle diğer bölgelerle ayrılan özel bir geçmişi bulunmaktadır. Önceden Fransa'ya ait bir bölge iken 1871'den itibaren Almanların hâkimiyeti altına girmesi ve yaklaşık elli yıla yakın bir süre bu hâkimiyetin hüküm sürmüş olması, Alsace-Moselle bölgesinin, Fransa'nın diğer bölgelerindeki katı laiklik uygulamasının dinî hayat ve din eğitimi üzerindeki olumsuz tesirlerinden kısmen de olsa uzak kalmasına zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla din ve devlet ayrımı bu bölgelerde Fransa'da olduğu gibi katı ve birbirini dışlayıcı tarzda yaşanmamıştır. 1918 yılında bu bölge yeniden Fransa topraklarına dâhil edilirken, Almanya'nın hâkimiyetinde olduğu dönemde sahip olduğu bazı haklar korunmuş ve özel bir statüye sahip

⁶⁷ Antoine Sfeir - Julie Coste, "Le Conseil Français du Culte Musulman à l'Épreuve du Temps", *Hommes et Migrations* 1259/1 (2006): 30-31, 49.

⁶⁸ Starck, "Éducation Religieuse et Constitution", 29.

olmuştur. Tarihsel arka planın mümkün kıldığı bu özel statü, Alsace-Moselle bölgesinde genel olarak eğitim, özelde ise din eğitimi alanında Fransa'nın diğer bölgelerinden farklı anlayış ve uygulamaları mümkün kılmıştır. Bu çerçevede ilkokul, ortaokul ve lisede din öğretimi mezhebe/dine dayalı (*confessionnel*) bir yaklaşımla yapılmakta, din dersini almak istemeyenlere muafiyet hakkı tanınmaktadır.

Bölgedeki mezhebe/dine dayalı din öğretimi yaklaşımının yasal dayanakları 15 Temmuz 1801 tarihli Konkordato anlaşmasına kadar geri gitse de doğrudan din eğitimi ile ilgili düzenlemeleri ihtiva eden yasal düzenleme 15 Mart 1850 tarihli Falloux yasasıdır. Bu yasa ile yerel yönetim tarafından tanınan dinlere/mezheplere mensup öğrencilerin kamu okullarında din eğitimi almalarına imkân tanınmış, dinî öğretim yapan özel okulların açılmasına izin verilmiştir. 14 Mart 2008 tarihli eğitim yasasıyla da öğrenci velilerinin talebine bağlı olarak, belli koşullar altında çocuklara daha fazla din eğitimi alma hakkı tanınmıştır. Ancak bu haklar, yasal kültürler olarak bilinen Katoliklik, Kalvinizm, Luteryanizm ve Yahudilik'e mensup olanlarla sınırlıdır.

Din eğitiminin genel olarak organizasyonu ve finansmanı devlet tarafından yapılmakta, tanınan kültürler mensup din adamlarının maaşları devlet tarafından ödenmektedir. Ancak din eğitiminin içeriği, ilgili dinî taraflarca belirlenmekte ve devletin ilgili birimlerinin onayından sonra uygulamaya konmaktadır. Her dinin temsilcileri kendi din dersinin yürütülmesinden sorumludur. Devlet ise hazırlanan din eğitimi programını inceleme hakkına sahiptir.

Devletin özellikle okulda din öğretimine yönelik sunduğu imkânlar sadece devlet tarafından tanınan kültürlerle sınırlı olduğu için, İslam'ın da içinde bulunduğu bunlar dışındaki din ve mezhepler bu imkânlardan yararlanma hakkına sahip olamamaktadırlar.

Alsace-Moselle bölgesinde din-devlet ilişkileri bakımından görece pozitif bir tutum benimsenmiş olsa da, Fransa'ya özgü katı laiklik yorumunun etkisiyle olsa gerek, zaman zaman özellikle azınlık durumundaki din mensuplarının dinî hak ve özgürlüklerini kısıtlayan, devlet okullarındaki öğrencilerin dinî aidiyetlerini gösteren kıyafetler giymeleri veya bir takım işaretler takmalarının yasaklanması gibi, yeni yasal düzenlemelerin yapıldığı da görülmektedir.

Kaynakça

- Aksu, Zahit. "Laik Fransa'da Din Eğitiminin Genel Statüsü". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (June 30, 1975): 219-222. <http://dergipark.gov.tr/atauniilah/issue/2747/36642>.
- Alberts, Wanda. *Integrative Religious Education in Europe* (Berlin, Boston: De Gruyter, 2007).
- Altıntaş, Muhammed Esat. "Batı Avrupa'da Özel Müslüman Okullarının Karşılaştıkları Sorunlar: İngiltere, Hollanda ve Fransa Örneği". *Değerler Eğitimi Dergisi* 13/30 (2015): 69-103.
- Bahçekapılı, Mehmet. "Fransa'da Laiklik, İslam, Müslümanlar ve Din Eğitimi Politikaları". *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 6/6 (2018): 11-50. <https://doi.org/10.9761/IASSS1537>.
- Bisch, Yves. *Ecoles d'Alsace: Les Leçons de l'Histoire*. Mulhouse: Ed. du Rhin, 1996.
- Bryce, M. C. "Catechism". *Harper's Encyclopedia of Religious Education*. Ed. Iris V. Cully - Kendig Brubaker Cully. 101-103. Harper & Row, 1990.
- Conseil de la Communauté Marocaine à l'Étranger. *Islam En Europe: Formation des Cadres, Éducation Religieuse et Enseignement du Fait Religieux: Actes du Colloque International, Strasbourg, 29 et 30 Mars 2010*. Rabat: Editions Marsam, 2011.
- Demissy, Claude. *La Religion à l'École Publique: Une Problématique à Partir de Considérations Européennes et Pédagogiques*. Lyon: Olivétan, 2007.
- Demissy, Claude. "Religious Education in Public Schools in 'Lorraine and Alsace' (France)". In *Researching RE Teachers: RE Teachers as Researchers*. Eds. Cok Bakker - Hans-Günter Heimbrock. 139-154. Münster: Waxmann, 2007.
- Diocèse de Metz. Le Cours de Religion en Ecole Élémentaire. Accessed: April 6, 2019. <http://metz.mt.ecclesial.fr/wp-content/uploads/sites/19/2016/04/Finalites-de-lEnseignement-religieux-a-lecole-primaire-1.pdf>.
- Élise Descamps. "Un Cours d'Éducation Interreligieuse à l'École Divise Metz et Strasbourg". *La Croix*. April 2018. <https://www.la-croix.com/Religion/Catholicisme/France/cours-de-education-interreligieuse-lecole-divise-Metz-Strasbourg-2018-04-12-1200931210>.
- Estivalèzes, Mireille. "Teaching about Islam in the History Curriculum and in Textbooks in France". *Journal of Educational Media, Memory, and Society* 3/1 (March 1, 2011): 45-60.

<https://doi.org/10.3167/jemms.2011.030104>.

Fransa Milli Eğitim Bakanlığı. Loi Relative A L'enseignement du 15 Mars 1850 (1850). <https://www.education.gouv.fr/cid101199/loi-relative-a-l-enseignement-du-15-mars-1850.html&xtmc=bourse&xtnp=1&xtr=8>.

Fransa Milli Eğitim Bakanlığı. Loi sur L'enseignement Primaire Obligatoire du 28 Mars 1882 (1882). <https://www.education.gouv.fr/cid101184/loi-sur-l-enseignement-primaire-obligatoire-du-28-mars-1882.html>.

Fransız Cumhuriyeti. "Code de l'Éducation (Dernière Modification Le 31 Mars 2019)." 2019. https://www.legifrance.gouv.fr/telecharger_pdf.do?cidTexte=LEGI-TEXT000006071191.

Fransız Kamuoyu Enstitüsü (IFOP). "Éléments d'Analyse Géographique de l'Implantation Des Religions En France". 2006. https://www.ifop.com/wp-content/uploads/2018/03/religions_geo.pdf.

Fregosi, Franck. "L'Islam En Terre Concordataire." *Revue Hommes et Migrations*. 1209 (1997). <http://www.hommes-et-migrations.fr/index.php?/numeros/D-Alsace-et-d-ailleurs/2521-L-Islam-en-terre-concordataire>.

Gillig, Jean-Marie. *Bilinguisme et Religion à l'École la Question Scolaire en Alsace de 1918 à Nos Jours*. Strasbourg: La Nuée bleue, 2012.

Gorce, Bernard. "Appel Contre l'Enseignement Religieux Obligatoire en Alsace-Moselle." *La Croix*. April 2016. <https://www.la-croix.com/Urbi-et-Orbi/Actualite/France/Appel-contre-enseignement-religieux-obligatoire-Alsace-Moselle-2016-04-06-1200751561>.

Goyau, Georges. "The Organic Articles". *The Catholic Encyclopedia: An International Work of Reference on the Constitution Doctrine, Discipline and History of the Catholic Church*. Ed. Charles Herbermann. 1597-1568. New-York: Robert Appleton Appleton, 1914.

Halter, Hélène. *Statut Public des Cultes en Alsace-Moselle et Principes Constitutionnels: La Compatibilité Entre le Droit Cultuel Hérité du Concordat et Ses Articles Organiques en Alsace Moselle et Les Principes Constitutionnels de Neutralité, de Laïcité et d'Égalité*. Université Lyon, 2007.

Hiebel, Jean-Luc. "Le Statut Scolaire Local de 1870 à Nos Jours". *Revue des*

- Sciences Religieuses* 85/85/4 (October 1, 2011): 491-509.
<https://doi.org/10.4000/rsr.1797>.
- Kavas, Ahmet. "Fransa'da Dinî Kurumlar ve Din Eğitimi". *Avrupa Birliği Sürecinde Dinî Kurumlar ve Din Eğitimi*. 111-128. İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 2006.
- Köylü, Mustafa. "Batı Ülkelerinde Din Eğitimi: Genel Bir Bakış". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/4 (2017): 223-245.
http://journals.manas.edu.kg/mjsr/archives/Y2017_V06_I04/3b77469d01b547cf097b7ce4fb9beb21.pdf.
- Kuru, Ahmet T. *Secularism and State Policies toward Religion: The United States, France, and Turkey*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Kuru, Ahmet T. *Pasif ve Dışlayıcı Laiklik - ABD, Fransa ve Türkiye*. İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2011.
- Leflon, Jean. "Concordato of 1801 (France)." *New Catholic Encyclopedia*. Ed. Berard L. Marthaler. 4: 61-63. Washington, D. C.: Thomson Gale, 2003.
- Lustig, Michel. *Statut Local d'Alsace-Moselle et Valeurs Républicaines*. Paris: EDIMAF, 2000.
- Massignon, Bérengère. "Laïcité et Gestion de La Diversité Religieuse à l'École Publique En France." *Social Compass* 47/3 (2000): 353-366.
- Messner, Francis. "Quelles Évolutions Pour l'enseignement Religieux En Droit Local?" Accessed: January 2, 2019. http://www.conseil-etat.fr/tacaa_str/content/download/54990/487027/versi.
- Messner, Francis - Vierling, André - Moldo, Robert - Reichert, Jean Claude - Willaime, Jean Paul - Richez, Jean Claude - Hiebel, Jean Luc et al. *L'Enseignement Religieux à l'École Publique*. Strasbourg: Oberlin, 1998.
- Meyer, Jean-Marc. "Un Cours de Culture Religieuse à l'École. Démarche de l'Union Des Eglises Protestantes d'Alsace et de Lorraine." *Educatio: La Revue Scientifique de l'éducation Chrétienne*. 1 (2013): 1-7.
<http://revue-educatio.eu/wp/2013/03/01/un-cours-de-culture-religieuse-a-lecole-demarche-de-lunion-des-eglises-protestantes-dalsace-et-de-lorraine/>.
- Rectorat de Strasbourg. "Le Cours de Religion En Collège". 2011.
http://acteurs.uepal.fr/public_files/file/circdos33_college.pdf.
- Rectorat de Strasbourg. Le Cours de Religion en Lycée (2011).
http://acteurs.uepal.fr/public_files/file/circdos33_lycee.pdf.
- Roth, François. *Alsace-Lorraine : Histoire d'un Pays Perdu, de 1870 à Nos Jours*.

Paris: Tallandier, 2016.

Seelig, Michel. *Vous Avez Dit Concordat? Sortir Progressivement Du Régime Dérogatoire Des Cultes*. L'Harmattan, 2015.

Senger, Jules - Barret, Paul. *Bismarck Chez Jules Ferry: Le Problème Scolaire En Alsace et En Lorraine, Le Régime Confessionnel, Le Bilinguisme*. [Rééd.]. Paris: EDIMAF, 2001.

Sfeir, Antoine - Coste, Julie. "Le Conseil Français Du Culte Musulman à l'épreuve Du Temps". *Hommes et Migrations* 1259/1 (2006): 44-54. <https://doi.org/10.3406/homig.2006.4417>.

Starck, Christian. "Éducation Religieuse et Constitution". *Revue Française de Droit Constitutionnel* 53/1 (2008): 17. <https://doi.org/10.3917/rfdc.053.0017>.

Strasbourg Académie. 20 Haziran 2017 tarihli genelge (2017).

UEPAL. "Enseignement Religieux Protestant en Alsace-Moselle: Programmes de Culture Religieuse (École Élémentaire, Ollège Collège, Lycée)." 2010. https://www.uepal.fr/wp-content/uploads/2018/12/programme_culture_religieuse_UEPAL.pdf.

Willaime, Jean-paul. "L'Enseignement Religieux à l'école Publique dans l'Est de La France: Une Tradition Entre Déliquescence et Recomposition." *Social Compass* 47/3 (September 19, 2000): 383-395. <https://doi.org/10.1177/003776800047003007>.

Zwilling, Anne-Laure. "Eurel Religious Geography: France". Accessed: April 23, 2019. https://eurel.sciencesconf.org/conference/eurel/pages/EUREL_religious_geography_1.pdf.